

Örnek Ödev

(Ayşe Siddiki'nin izniyle)

Ayşe Siddiki

11 Aralık 2004

Antropolojiye Giriş (21A.100)

Profesör James Howe

Nuer (Final (6.) Ödevi)

Kanlı Dönüşüm

Sharon Hutchison, “Nuer İnkilemleri” (1996) başlıklı etnografya çalışmasında, öküz, kan ve besin varlıklarının, Nuer’lerde “*toplumsal / kişilerarası ilişkilerin anahtar kavramları*” (Hutchison 1998:27) olduğunu söyler. Bu üçlüden her biri (ritüeller ve değişim aracılığı ile) ötekine dönüşebilir. Bu dönüşümlerde güç çekişmeleri vardır. Öyleki üçlüden her biri belli bir sosyal grubun eline geçebilir. Erkekler öküz ve kan davası, kadınlar kan parası ve besin ile özdeşir. Öküz varlığı kana üstün olduğu için yaşlı erkekler yalnız kadınlara değil fakat genç erkeklere de egemendir (Hutchison 1996 :169). Bu denemede, öküz, kan ve besin üçlüsünün karşılıklı ilişkilerinde kan’ın birleştirici / bağlayıcı etken / kavram olduğunu savunacağım. Denememin sonunda paranın topluma girmesiyle, toplumsal gücün öküzden uzaklaştığını ve genel ideolojide öküz varlığının kana üstünlüğünün azaldığını tartışacağım. Tümüyle bakıldığında denemem *Sığır, kan ve besin* üçlüsünün ile bunların birbirine bağımlılığının Nuer toplumundaki sosyal ilişkilerin /yapının temelini oluşturduğu fikri üzerine kuruludur.

• **Sığır / Öküz (Cattle)**

Hutchison (1998:60), öküz ile halk arasında “öküz/insan denklemi” adını verdiği köklü bir özdeşlik olduğunu savunur. Topluluğun öküz varlığı ile özdeşimi bu ikisi arasındaki bağımlılığın bir kanıtıdır:

Öküz biyolojik varlığının devamı için Nüer halkına bağlıdır; Nüerlerin sosyal varlığı da öküzlere . Böylece, insanlar hayatın temel yetmezlik sorunlarıyla baş edebilir (Hutchison 1998-60). Çünkü, öküz, soybağı yoluyla ölümü alt eder; kan ritüelleriyle kiri ve kirlenmeyi temizler; mülkiyet ve değişim yoluyla sosyal rollerin ve gücün yeniden kurulup tanımlanmasını sağlar (Hutchison 1998).

Nüerlerde temel bir değişim (alışveriş) aracı olan öküz, gücü temsil etmekle kalmaz, sosyal saygınlığı belirleyen “evcilleştirilmiş doğa” olur. Öküzün önemi ve değeri onun sosyal ilişkilerde oynadığı rollerin çeşitliğinden kaynaklanır: evlilikde ve daha fazla öküze sahip olmada akrabalık haklarının öküz mülkiyeti ölçülüp belirlenmesi gibi. Özetle öküz, Nüer toplumunun sosyal sermayesi gibi çalışıyor, iş görüyor.

Acaba, öküz sosyal bir amaca hizmet eden araç mıdır? Nüer varlığının temelini oluşturduğu için öküz hem araç hem de amaçtır. Öküz ile güç ayrılmaz biçimde birbirine bağlıdır. Mauss’un “hediye alışverişini” bireysellikle toplumsal diğergamlığın melez ürünü olarak görmesi gibi; öküz değişimi, sosyal sermayenin yalnızca el değiştirmesi değil, yaşayan aktörlerin yerini ve durumunu koruyan bir işlev ve süreçtir. Fakat bu ilişkilerde, aktörlerin güç çatışmalarında, öküz nasıl bir arabuluculuk görevi üstlenebilir ki? Hutchison (1998: 61) onları sosyal çatışmaları çözümleyen mükemmel “arabulucular” olarak tanımlamıştır. Bu işlev kendi soylarını öküz varlığı ile özdeşiren erkekler-arası kamusal ilişkilerde açıkça görülür. Erkeklerin dayanışması, toplumun ortak doğurganlığına ve sosyal sermayesinin öküz ile özdeşimine bağlıdır. Böylece, öküz varlığı, doğru anlamda, Nüerlerde, sosyal sermayenin (piyasada geçerli olan –Çev.) nakit parasıdır, denebilir.

• Kan

Sosyal açıdan öküzü bu kadar güçlü kılan hangi özelliğidir? Hutchison, Per Gatkuotn Gual adındaki bir erkeğin şu açıklamasını veriyor “ Ineğin kanı olmadan Nuer toplumunda hiçbir şey hareket etmez (işlemez). Bir ineğim olmasıydı yeni ilişkiler kurmazdım.” Bunun anlamı şudur: ineği olmayan insanın hiçbir değeri yoktur. (Hutchison 1888:170). İnek kanının önemini şöyle açıklar: İnsan ile hayvanı birbirine bağlayan metafizik bağ kandır. “Metafizik ilişkilerde, inekler*, insanın doğrudan uzantılarıdır.”(Hutchison 1998:60). Nuerlerin parayı makbul / muteber olmayan bir değişim aracı olarak görmeleri, bu ilişkinin başka bir göstergesidir.. Çünkü para, insanları “kan” gibi bağlayamaz (Hutchison 2998:74). Öyleyse, kan, sosyal ilişkileri maddeye ve hayatın akışkanlığına bağlayan öyle güçlü bir bağdır ki (Hutchison1998: 75-76), sosyal ilişkilerin kuralları ve beklentileri bu özgün ilişkilerle gelişir. Öküzlerin önemi, kanlı canlı birer varlık olmalarından ve insan-hayvan ikilisinden kaynaklanır. Ve ötekilerden önce gelen insan - hayvan ilişkisi kanı.—şimdi açıklayacağım gibi— hem güç, hem de zafiyet (simgesi) yapar.

Kan, sadece herşeyi içine alan (kapsayan) hayati bir güç olmakla kalmaz; soy sop ve akrabalık ilişkilerinin sınırlarını da belirler. Daha önce işaret edildiği gibi, kan yeni ilişkiler kurduğu gibi, bazı ilişkileri birbirinden ayırmaya (koparmaya) da yarar. İnsanları hayavana bağlayan ve kadını bebeğine bağlayan yine kandır; fakat her iki (cinsiyet ve yaş) ilişkisinde erkek üstünlüğü kalıcıdır. Üstünlüğün kaynağı erkek ile öküz arasındaki kan bağı, aşama (geçiş) törenlerinde akıtılan kan, akranlar ve kuşaklar arasındaki kardeşliği pekiştirir. (Hutchison 1998:76). Çünkü erkekliğe kabul töreni ergeni tam erkek yapar, onlara öküz sahibi olmak, öküz alışverişi yaparak erkekler-arası ilişkilere katılma hakkı sağlar. Fakat erkek-kan ilişkisinin bu dönüşümü, anne çocuk ilişkisini zedeler, böylece “erkekler topluluğu anne-çocuk bağı koparır, onu yeniden tanımlar, yönlendirir ve erkek çocuğu kendi grubuna alarak erkek-öküz ilişkisini ve kendi aralarındaki farkları güçlendirir. (Hutchison1998:185).

* Metinde inek ve öküz eş anlamlıdır. Türkçede “sığır” sözcüğü de var ama cansız ve kesilmiş et karşılığında kullanıldığı için burada uygun görünmedi-Çn.

Bu süreçte kritik (önemli) olan, kadın-çocuk arasındaki biyolojik (doğal) ve geçerli bağın, erkeklerin “öküz-kan” ilişkisi ile geçersiz kılınmasıdır. Annenin çocuklarına üstünlük sağlayan kanbağı, erkekleri birbirine ve hayvanlara bağlayan kan karşısında ikinci (alt) sıraya düşmesidir. Ki böylesi bir kan ilişkisi doğal ilişkiyi ikinci duruma düşüren bir araç oluyor ve erkeklere üstünlük duygusu (güvencesi) veriyor. Özetle, insan (erkek) olmak, öküz kanı ve değişimi ile tecelli eden kültürel gerçekliğin bütün ilke ve uygulamalarını göğüslemesi (kucaklaması) anlamına geliyor.

Ancak, halk içinde ve dışında birleştirici bir etken olarak kan, öküz kanıyla sınırlı değildir. Hayat kandan geldiği için, hayatın devamı / sürdürülmesi kanla mümkündür. Fakat hemen tekrar göreceğimiz gibi, kanla sağlanan besin, erkek üstünlüğünün yeni bir görüntüsüdür.

- **Besinler**

“ Besin insanları birbirine bağlar” deyimi yaygın bir Nüer sözüdür (Hutchison 1998:161) ve bu söz besin ile kan koşutluğunu (paralellliğini) gösterdiği gibi, aralarındaki “karşılıklı ilişkiyi Nüerlerin nasıl kurduğunu” da açıklar: kan besinden, besin ise kandan gelir.” Hutchison 1998 : 163). Ayrıca yalnız akrabalarla yemek yemek tabusu (töresi-Çn.) da vardır ki besin- kanbağı ilişkisini güçlendirir (Hutchison 1998:164). Ancak, yaşamın organik bir şartı olan besin ihtiyacı ve besin değeri, bir sosyal sermaye saygınlığı (değeri) kazanmamıştır. Ve bu duygu, besinin kadınlar tarafından dağıtılmasında kendini gösterir.

Çocuklarla ilişkisini doğum ve emzirme yoluyla kuran kadın (Hutchison 1998:171), aile içinde besini kontrol eden bir besleme tekeline sahiptir ki erkeğin öküzle kurduğu üstünlüğü ancak böyle telafi eder veya etmeye çalışır-dengeler. Ne var ki, kan/besin ikilisi uzun sürede kendi üstünlüğünü frenler. Çünkü, bu bağın biyolojik ilişkisi, onları Nüerlerin “kirlenme” olarak gördüğü kanla ilişkiye zorlar. Bu kirlenme kavramı / inancı, kanın bir dönüşüm faktörü, cinayet yoluyla kirlenen kana bulaşarak (Hutchison 1998: 77) ya da kadının

düzenli aybaşı kanaması (Hutchison1998: 171) olarak, yayılmasını ve toplumu kirletmesini önler. (Çocukluğumda, aybaşını gören kadınların. “*kirlendim*” dediğini hatırlıyorum. –Çev.) Böylece kan; insan gücünün ve güçsüzlüğünün birbirini tamamlayan kaynakları olan, kan ile besin arasındaki zayıflayan ilişkiyi yeniden kuran manivela (mekanizma) olur. (Hutchison 1998 160). Böylece kadın, besin sağlama görevinin ve onun sağladığı sınırlı gücün keyfini sürer. Şöyle ki, onların besinlerle ilişkileri besinin önemi nedeniyle bu üretimin kadınlarla olumsuz ilişkilerin çevresinde oluşur. Bu ilişki onları yeniden erkeklerin öküzlerle olan ortak kan bağının altındaki bir duruma düşürür.

Tıpkı öküz varlığı gibi besin de, kan ile kurulan ilişkiden kurtulamaz. Bu üçlünün birbirine bağımlılığı toplumdaki güç ilişkilerinin kalesini oluşturur. Bu bağımlılık birinden diğerine geçebilir fakat daima erkeğe döner. Öküz dolaşımının insanların kan bağları üstündeki sürekliliği, yaşlı ve öküz sahibi erkeklerin gücünü arttırdığı gibi; kadınların ve diğer hane halkının toplumda özerklik (bağımsızlık) kazanma şansını (gücünü) azaltır (Hutchison 1998: 169).

- **Her şey nasıl değişti?**

Dış dünya ile ilişkileri dikkate alındığında, Nüerlerin *kan, sığır ve besin* kavramları, bazı yeni kavram ve öğelerin kültüre girmesiyle zorunlu bir değişime /değişikliğe uğradı. *Para, silah ve sonuç olarak iç savaş*, kan, geleneksel toplumdaki öküz ve besine dayalı güç yapısını yıpratıp çökmesine ve Nüerlerdeki sosyal dinamiklerin, güçlerin değişmesine yol açtı. Şimdi, Hutchison’un kan ve öküz ilişkisinin nasıl bozulduğu ile ilgili sınırlı açıklaması üzerinde bazı örnekler vermeye çalışacağım.

Britanyalılar (İngilizler) tarafından getirilen para, Nüerlerde öküzün elle tutulur niteliklerine bağlı olan değişim kavramının yerine soyut bir kavram getirdi. Giderek öküz yerine para kabul edilmeye başlandı. (Çünkü para ile öküz satın alınabilirdi-Çev.), Hutchison’un araştırması boyunca gösterdiği gibi. Piyasada kağıt para bollaşınca, kabul gördü (Hutchison 199870). Ve başkentte artan iş olanakları dolayısıyla, genç erkek sahip olduğu para ile pazardan öküz satın alabilirdi. Sosyal sermaye (değer) olan öküz şimdi parayla ve kolayca satın alınabiliyordu. Böylece gençler, toplumdaki güç yapısını hiç beklemeden para ile

değiştirme gücüne sahip oldu. (Hutchison 1998:93). Aynı para pazarı (piyasası), besin ve beslenme dışında çalışma olanağı bulamayan kadınlara, bira satmak gibi bazı yeni iş alanları açtı. Bu gelişme, kadını erkek egemen toplumun kısıtlarından bir ölçüde kurtardı. (Hutchison 1998:93).

Kan döken silahlar ve savaş, toplumun kendisini nasıl algıladığını yakından etkiledi. Silahlar öldürmekten doğan kan borcu sorumluluğunu değiştirdi, evvelce öküz le ödenen borcun nasıl ödeneceği sorun oldu. Çünkü silahlar, kan ile öküz arasındaki doğrudan ve karşılıklı ilişkiyi altüst etti (Hutchison 1998:129). Bu ilişkinin zayıflaması, erkeğin sosyal sermaye üzerinde öküzle sahip olduğu genel gücünü elinden aldı. Silahlar, çevreyi, özellikle yöresel çevreyi tehlikeli kılarak savaşın yolaçtığı toplumsal huzursuzluğun derecesini / şiddetini arttırdı. Britanyalıların çatışmaları çözüm yöntemine bağlı bir sorun olarak, devlet gücünün (yönetimin) zayıflamasıyla yöresel düzeydeki topluluklar-arası çatışmalar arttı. (Hutchison 1998: 110).

Ölen le öldüren arasında oluşan kan ilişkisi ve bu ilişkiden doğan çatışmalar, kan (soy) bağı kavramının değişikliğe uğraması gibi yorumlanabilir. Şöyleki, çatışmanın varlığı ve sürekliliği, araya silahların ve paranın girmesiyle sadece sınırlı bir sorumluluk getirdi ve kanın sosyal sermayedeki değerini düşürdü. (Kana kan veya kana öküz yerine, kana karşı para –Çev.) Kanla çağrışan ilişkilerin yaygınlığı ve aşınması öküzvarlığının değerini doğrudan etkiledi ve erkeğin gücünü düşürdü.

• Sonuç

Bu denemede, Nuer toplumunda ki sığır, kan ve besin üçlüsünün karşılıklı bağımlılığı ile kanın bu sembolik bağımlılıktaki birleştirici ve arabulucu rolünü incelemeye çalıştım. Kadın-erkek ilişkilerine yaptığım vurgu, erkek egemen (babasoylu) toplumda “kan/öküz/erkek” ilişkisinin kanı kullanarak kendi gücünü nasıl gerçekleştirdiğini gösteriyor. Erkeğe özellikle yaşlı erkeğe verilen bu güç, piyasaya para, silah ve yasal çözüm getiren Britanya koloni yönetiminde değil fakat onu izleyen “sömürge sonrası” bağımsızlık döneminde gerilimlere (sürtüşmelere) yol açtı. Yaşanan değişimler, Nuerlerin sosyal

hayatında el değiştiren çarpıcı gücün *kan, sığır ve besin* lsnden kaynaklandığı gerçeğini yansıtıyor.

***